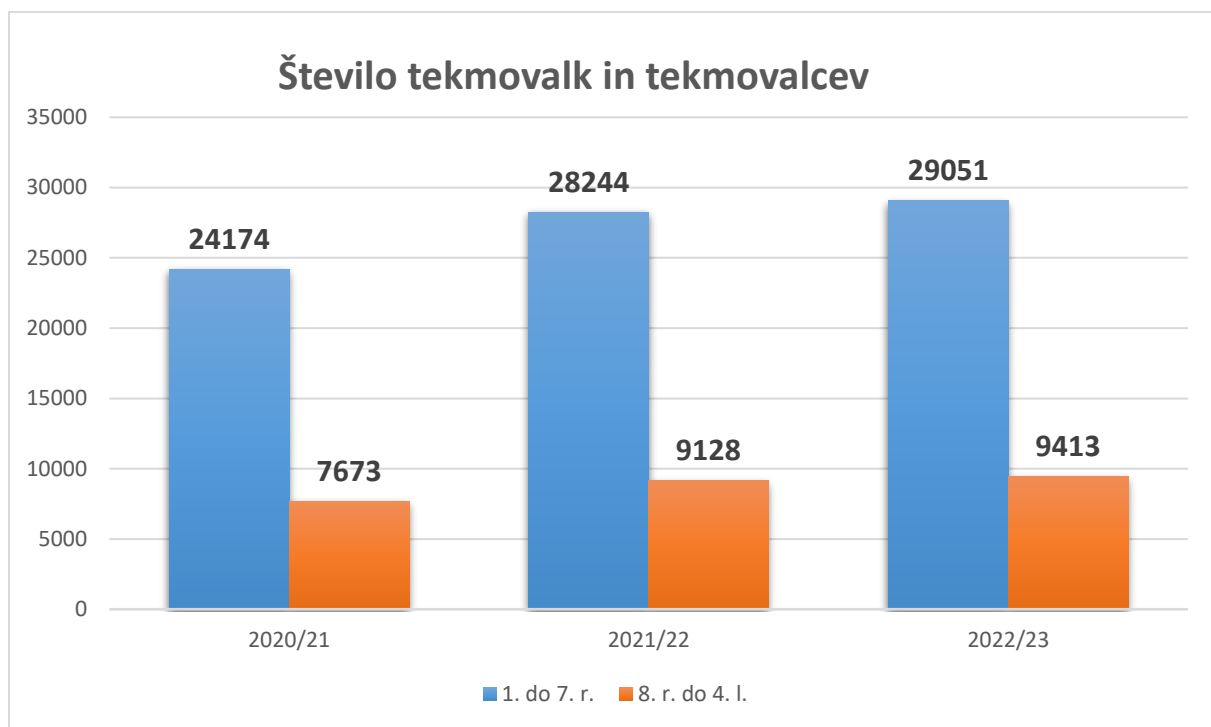




**SKUPNA IZHODIŠČA IN GLAVNI POUČENI PRIPRAVE
NA TEKMOVANJE V ZNANJU SLOVENŠČINE
ZA *CANKARJEVO PRIZNANJE 2023/2024***

Spoštovane kolegice in cenjeni kolegi, mentorice in mentorji,

morda se sprašujete, zakaj ali čemu smo letošnje tekmovanje naslovili z besedno zvezo **Nevidni svetovi**. So v hrupnem in površnem času, ki ga živimo, svetovi književnosti nevidni? Postaja branje, sploh glede na zaskrbljujoče podatke o odraslih nebralcih in ob upadu dosežkov v raziskavi PIRLS, v popandemičnem času vse bolj nevidno? Je umetniška in naša skupna strokovna ustvarjalnost obsojena na nevidnost, saj jo vedno znova zasenči slepeči blesk senzacionalističnih in lažnih novic? Naše *Cankarjevo tekmovanje* zagotovo ni nevidno; znova je narasel delež mladih bralk in bralcev, ki si vzamejo čas za branje, kritično razmišljanje in pisanje o prebranem. Številke ne povedo vsega, marsikaj pa vendarle – podatke sem vnesel v dva stolpca v skladu z novim pravilnikom o tekmovalnih skupinah (interesno 1. do 7. razred osnovne šole) in selekcijsko (od vključno 8. razreda osnovne šole naprej) tekmovanje):



Naslov letošnjega tekmovanja **Nevidni svetovi** želi opozarjati naše mlade sogovornice in sogovornike na to, da je branje književnosti na kateri koli stopnji tekmovanja, od prvega razreda osnovne šole do četrtega letnika gimnazije, iskanje skritega, nevidnega, celo skrivnostnega. Je pot v domišljijo, k sebi, k svojim občutkom, vprašanjem, dvomom in strahovom, je iskanje lepote in spraševanje, kako se izraža s posebnimi jezikovno-slogovnimi ali likovno-besednimi sredstvi. Je tudi pot v izročilo, potovanje k neznanim književnim osebam in potovanje z njimi, ko gremo skupaj k mucu Copatarici, vandrano z Jurijem Murijem in Bongom po naši domovini, iščemo nevidne, a pomembne humorne trenutke v družini, se predajamo vzdušju čarobnega, lepega, a tudi strašljivega Zimzelenega gozda, se gibljemo med

stvarnostjo in fantastiko na skrivnostnem Modrem otoku, med izročilom in angeli v Prekmurju in Istri, spoštljivo hodimo po poti, ko v lepoti in izzivih narave odkrivamo samega sebe, ali se skupaj z junaki romanov iščemo in izgublamo v nemirnih vrtincih zgodovine ...

Nevidno nikoli ne bo postalo povsem vidno. Vedno je, na srečo, v kakovostnem besedilu še nekaj, kar se nam izmuzne ob prvem branju, kar se morda razkrije v pogovoru o prebranem, nekaj, na kar morda sploh nismo pomislili, ko smo sledili zgodbi. Prav zato je samotno branje knjige povsem drugačno od bralnega dogodka, pri katerem je nevidno izziv in vrednota hkrati – odličen mentor branja zato ne daje receptov za razumevanje knjige, še manj vztraja, da je le njegovo razumevanje prebranega edino pravilno, ampak zastavlja pomembna vprašanja, ki so pot do nevidnih svetov. Bralni dogodek vodi in se mu hkrati prepušča – morda pa njegovi mladi sogovorniki vidijo stvari drugače, morda celo bolj zanimivo kot on sam. Kdo ve. Učenje tujih interpretacij brez dvoma ne vodi v nevidne svetove, so pa kažipot do njih vsekakor zanimive bralne naloge, učitelju in njegovim učencem v veselje.

BRALNI DOGODEK – RADOST VPRAŠANJ, NE UČENJE ODGOVOROV

Naj uvodoma nakažem nekaj možnosti za raziskovanje in aktualizacijo besedil; naj bodo te misli najprej in predvsem vprašanja, nikakor ne odgovori, še manj navodila ali celo predpisi za razumevanje in vrednotenje prebranega. Podrobnejša priporočila skupaj z dodatno literaturo, če bo potrebna, bodo pripravile posamezne podkomisije.

- Prvi razred: Ela Peroci: ***Muca Copatarica***. Verjetno ni nikogar med nami, ki ne bi poznal muce Copatarice. Kaj je torej tu nevidnega? Morda kar tema te kratke fantastične pripovedi. Nekako samoumevno se nam zdi, da nas besedilo pouči o tem, da je treba copate pospraviti, preden gremo spat. Toda ali je to res? Je ta klasična slovenska slikanica res le privzdignjen, žugajoči kazalec? Je njeno sporočilo še kaj drugega? Bomo razmišljali o tem, kaj je razlog, da so se otroci odpravili k mucu Copatarici? Kako to, da so šli skupaj? Se bomo zaustavili ob dvostranski ilustraciji otrok v gozdu, opazovali barve in izraze na obrazih, se bomo vprašali, kako jih sprejme muca, zakaj jim reče »ljubi otroci«? Ni nenavadno, da se jih ogovori prav tako (in se jim smehlja), če pa so storili prekršek? Kaj pa, ko pri mucu najdejo svoje copatke? Ni nenavadno, da so očiščeni in zakrpani? In kaj pomeni, da bo Bobek dobil najtoplejše copatke, vsak otrok pa »takšne, kot si jih najbolj želi«? Je torej tema Muce Copatarice tudi ali celo predvsem možnost uresničitve otroških želja? Bomo skupaj s prvošolci razmišljali o tem, katere želje bi nam ta ali ona žival lahko še uresničila? Si izmislili nadaljevanje pravljice ali se spraševali, ali bi otroci sploh spoznali muco Copatarico, če bi bili nadvse vzorno redoljubni?
- Drugi in tretji razred: Tone Pavček: ***Juri Muri po Sloveniji***. Pripovedna pesnitev, ki je in ni nadaljevanje slavne knjige Juri Muri v Afriki, nas bo vsekakor zanimala predvsem zaradi svoje razpoloženske in sporočilne mnogoplastnosti. Čeprav je nadaljevanje prve pripovedi (naslovna oseba je pač ista), jo prav zaradi kompleksnosti sporočila tudi presega. Ko Juri in Bongo potujeta po Sloveniji, potujeta kot prijatelja, ki sta v zgodbi enakovredna. Je torej prijateljstvo, zblíževanje različnosti, ena od osrednjih tem? Morda tudi tematika sprejemanja drugačnosti? Srečujeta se z žalostnimi stvarmi – z živalmi, ki so jetnice v živalskem vrtu, ob srečanju s Prešernom spoznavata poezijo, sta pogumna, saj rešita »utopljenca«, premagata nesrečo, predvsem pa sta nadvse radovedna, ko gresta »po slovenski kuri zanimivosti iskat«. Pavčkova pesemska pripoved za drugo- in tretješolce zagotovo ni lahek izziv. Ali ga bomo lahko premagali

z radovednostjo in vztrajnostjo, ki določa oba junaka pesmi? Kako? Verjetno tako, da bomo skupaj brali o njihovih dogodivščinah, hkrati pa pojasnjevali osrednje besede, podobe, imena ... Bomo opazovali, kako pesnik spretno prepleta nekatere nenavadne besede, tj. novotvorjenke, slengovske in starinske, npr. *meglovanje, faca, rajža, oprh, zapik, eliksir, žebrati*? Bomo razmišljali, katere prvine v besedilu so pravljične? Je to povezanost otrok in živali? Bomo kaj v raziskovanju besedila tudi izpustili, da ne bi zapadli npr. v spoznavanje zemljepisnih in etnoloških značilnosti Slovenije? Bomo posebej pozorni na »naš kraj«, ostalo pa morda razložili manj poglobljeno? Naj torej to ali ono kar ostane nevidno; Jurij in Bongo bosta naša prijatelja, če bomo skupaj z njima prisluhnili, kaj govorijo živali. »Svet je lep«, zapoje kos, kajne?

- Četrti in peti razred: Nataša Konc Lorenzutti: ***Kakšno drevo zraste iz mačka***. Nevidni svetovi se lahko skrivajo tudi v vsakodnevnih pripetljajih, utrinkih iz stvarnega sveta, ne le v fantaziji, pravljicah ali pustolovščinah. Je lahko tudi navaden dan pustolovščina sam po sebi? Osrednja sporočilna vrednost knjige, ki je zbirka realističnih kratkih zgodb, je pripovedovanje skozi različne perspektive: zgodbi pripovedujejo drugošolka Mojca, tretješolec Janez in sedmošolec Tomaž, prikazani so drobni nesporazumi in dogodivščine v družinskem vsakdanjiku. Pisateljica kot mojstrica humorja in privzemanja otroške perspektive vsako še tako vsakdanjo situacijo spremeni v svojevrstno, skorajda norčavo »atrakcijo« – pa naj gre za nepripravljenost delati domačo nalogo, čiščenje stranišča, odraščanje mačka ali kosa, ustanavljanje fantovske »poskusne države«, voščilo za materinski dan, rojstvo novega družinskega člana, težave z ušmi ... Nič skrivnostnega, pravljičnega, strašljivega, zato pa veliko smešnega in zabavnega ob podobah, ki jih skriva in razkriva življenje v skupnosti. Nevidnost različnosti pogledov je ob tem delu ključna – zato zbirka ponuja obilo možnosti za zanimiv, poglobljen in kritičen pogovor o prebranem. Kako vidi svet vsak od treh pripovedovalcev? Kako pripovedovalci opisujejo svoje vrstnike in kako starejše? Kakšen je njegov odnos do šolskih in družinskih obveznosti? In nenazadnje: Katere vrednote povezujejo družino? Je to predajanje sobivanju, skrb za naravo, dokazovanje posebne identitete vsakega člana – ali še kaj drugega?
- Šesti in sedmi razred: Maša Ogrizek: ***Lisičja luna***. Morda utegne izbira te knjige koga navdati z nelagodjem, še zlasti, če fantastično pripoved Maše Ogrizek razume predvsem kot prikaz smrti otroka. To ni primerno, otroke bo knjiga prestrašila, razžalostila, odvrnila od branja zaradi svoje temačnosti ... Opozoriti velja, da je knjiga prejela nagrado *večernica* (2022) – verjetno gre zaupati strokovni komisiji: nagrade zagotovo ne bi podelila delu, ki bi bilo za mlade bralce škodljivo. Če pustimo ob strani vprašanja, ali se šesto- in sedmošolci s podobami smrti, z bolečino izgube v stvarnosti ne srečajo in ali zares moramo problemske teme obsoditi na nevidnost, je ključno nekaj povsem drugega. Najprej, kako se književne osebe spopadajo s preizkušnjo. Kako se Zoja že na začetku pripovedi spopade z občutkom, »da nikamor ne sodi in da nikomur ne pripada«? Zakaj po padcu z drevesa odide v skrivnostni gozd, kako to, da se skupaj z drugimi otroki spreminja v žival? In zakaj prav v lisico? Je žival morda odraz njene želje, da bi spoznala govorico vseh bitij, živali, dreves? Kaj pomeni, da otroci postanejo pleme? Kako razumeti uvodne avtoričine besede o *zimzelenem gozdu v nas*? Kaj simbolizira v pripovedi večkrat omenjeni *krog*? Razmislimo torej o večplastni sporočilnosti besedila, na katero opozarja tudi del iz utemeljitve, ki jo je ob nagradi oblikovala komisija: »Krog, ključni simbol pripovedi, nakazuje tudi srečo ter svobodo, ki

jo otroci najdejo v svojem plemenu, v povezanosti – ne le s soljudmi in z znanim svetom, temveč tudi s slutnjami sveta onkraj.»

- 8. in 9. razred: Irena Androjna: **Modri otok**. Je lahko pustolovska pripoved, ki se dogaja na nenavadnem Modrem otoku, kjer se skupina najstnikov udeleži raziskovalnega tabora, še kaj več kot »le« niz vznemirljivih dogodivščin in preizkušenj? Brez dvoma zgodba sama po sebi ponuja oblilo bralnega užitka – bralce vabi, da opazujejo nenavadne preobrate v njej, skrivnostne stranske književne osebe, doživljajo izmuzljivo mejo med stvarnim in fantazijskim svetom, v katerega je zgodba postavljena, ob tem pa razmišljajo še o vlogi starodavnih legend in vraž. Bomo v pogovoru o knjigi razmišljali še o drugih izročilnih prvinah, npr. o čarobnih predmetih v pravljicah in daljših fantastičnih pripovedih, k čemur nas vabi alabastrni morski konjiček? Pomembna je tudi tema fantastične pripovedi – vse osrednje književne osebe (Marisa, Lena, Adrijan in Ernest) se soočajo s stisko, s čustveno poškodbo. Kako vse to premagujejo? Delujejo kot kolektiv? Je mogoče potegniti vzporednice s Seliškarjevo *Bratovščino Sinjega galeba* in drugimi mladinskimi pripovedmi, v katerih nastopa kolektivni junak, ki odrašča in premaguje težave, povezane s tem procesom? Bomo pri bralnem dogodku razpravljali tudi o prepletanju stvarnega sveta sodobnega mladostnika z nestvarnim svetom magije, nevidne (Navidezne?) resničnosti, ki lahko deluje zapeljivo, a je hkrati nevarna? Katera oseba v romanu bi tovrstno aktualizacijo najbolj spodbujala? Bomo ob sklepnem vrednotenju sporočila morda vključili sklepne misli iz recenzije Majde Travnik Vode?¹ »*Vendar roman ni le izjemno tenkočutna umetniška študija mladostniške psihe, ob kakršnih lahko starši bolje razumejo svoje otroke, ti pa sami sebe, ampak tudi nostalgična skica in hvalnica mitološkega izročila, pozabljenih staroverskih praks in izgubljenega sožitja človeka, narave in vesolja.*«
- Prvi in drugi letnik – gimnazijski program in srednji strokovni program: Feri Lainšček: *Petelinje jajce*, Marjan Tomšič: *Šavrinke*. Bi bila lahko izhodišče za vstop v oba romana besedna zveza »pokrajinska fantastika«/»pravljичni roman«? Kaj je v obeh romanih realističnega in kaj pravljичnega? Kaj od obojega nas bolj prepriča? Lainščkovo *Petelinje jajce* kot roman z avtobiografsko snovjo je pripoved o odraščanju mladega Fêreka v povojnem času – zagotovo torej roman ohranja realistično zasnovo, a jo hkrati tudi opazno prerašča s posebnim upodabljanjem doživljanja pokrajine, z vprašanji o angelih, dušah, bogu in minljivosti. A lepota nevidnih svetov se ne skriva le v njihovi sanjski mimobežnosti – veliko k njej prispeva tudi izbrušen slog, predvsem raba za marsikoga neznanih, čudnih (ali čudežnih) besed. Zato je povsem razumljivo, da je Lainščkovo pripovedno mojstrovino mogoče povezati in primerjati s Tomšičevimi *Šavrinkami*, ki svojo snov zajemajo iz povsem drugačne pokrajinske motivike in zgodovine. Bržkone tudi tega romana ni smiselno brati le na ozadju zgodovinskih dejstev o istrskih potovkah in njihovem delu, ampak se v stvarni okvir pripovedi o dogodkih iz preteklosti kot bistveni del vključujejo tudi uroki, zaklinjanje, prividi in angeli; in prav tako kot v Lainščkovem romanu k skrivnostnosti pripovedi in odstiranju nevidnega veliko prispevata poseben jezik in izbrušen slog. Bomo torej raziskovali tudi način ubeseditve magije resničnosti?
- Prvi, drugi in tretji letnik – **srednje poklicno izobraževanje**: Nejc Zaplotnik: **Pot** in Ivan Minatti: **Nekoga moraš imeti rad**. Zaplotnikova pripoved (Ali izpoved?) *Pot* po besedah Sama Ruglja »pomembna generacijska knjiga tedanje odraščajoče mladine, nekakšen

¹ Glej: <https://www.sodobnost.com/irena-androjna-modri-otok-recenzira-majda-travnik-vode/>

slovenski ekvivalent *Siddharte Hermana Hesseja, ter knjižna ljubezen, ki (tudi pri piscu teh vrstic) ni zarjavela vse do današnjih dni*«. ² Kako to, da lahko knjiga alpinista o alpinizmu postane tako pomemben, tako rekoč oblikujoči dejavnik v življenju mladih? Gre pri tem delu predvsem za to, da se mladi človek dokaže drugim ali morda najprej in predvsem samemu sebi? Gre za navdihujoč občutek sobivanja z naravo, preseganje občutka človeške nadvlade nad njo? Je delo morda vodnik po temeljnih svetovnonazorskih, celo filozofskih vprašanjih, kot je pojmovanje pomena poti in cilja, svobode, uspeha, lepote, bivanja – in seveda razmišljanja o (življenjski) poti mladega človeka, ki se v realnosti ne počuti povsem doma, zato išče pot do nevidnega, neznanega, morda celo nevarnega. Bi lahko bila Zaplotnikova *Pot* celo družbenokritična, vendar nikakor ne uperjena v kak čisto določen zgodovinski čas, ampak v razum(evanje) sodobnega človeka, ki ne najde več stika s svetom? Kako se da Zaplotnikova razmišljanja povezati z Minattijevo poezijo? Z njegovo ljubeznijo do vsega, kar je – do oblakov, vrb, trav, kamna, do brez, kjer »gnezdijo sanje«. Kako se pripovednik in pesnik skozi svoje izpovedi odzivata klicu zemlje in neba?

- Tretji in četrti letnik – gimnazijski program in srednji strokovni program: Drago Jančar: ***To noč sem jo videl*** in ***Severni sij***. Oba Jančarjeva romana sta postavljena v jasno določen zgodovinski prostor in predvsem čas, saj ju zaznamuje druga svetovna vojna na Slovenskem. Kaj bi torej lahko bilo v obeh (zgodovinskih) romanih »nevidnega«? Morda prav to, da je mogoče o zgodovinskih dogodkih govoriti z zelo različnih pripovednih perspektiv – da se torej na videz očitna »resnica« v načinu, kako jo pojmujejo in o njej pripovedujejo različni pripovedovalci, vse bolj odmika v domišljijo, postaja izmuzljiva, nejasna, nevidna. Pet pripovedovalcev torej povzroči, da se osrednja književna oseba, Veronika, spreminja v skorajda odsoten lik – morebiti bi se dalo najti vzporednice med njo in Smoletovo *Antigono*, še posebej, če roman beremo kot prepletенost ljubezni in smrti na ozadju krute zgodovinske usodnosti. Podoben je njegov roman *Severni sij*, v katerem se kaotičnost predvojnega časa povezuje z doživljanjem Maribora skozi oči osrednje književne osebe (Erdmana), ki ni edini pripovedovalec v romanu. Bomo razmišljali o simboliki motivov mesta, o barvah, o severnem siju, ki se je nenadoma pojavil v Mariboru, o krvavordečem nebu, o krogli? Je v obeh romanih pomembno vzdušje? Nas navdaja z grozo, nas pretrese? Kateri deli so posebej simbolični in kako se pripoved, karakterizacija in vzdušje povezujejo s pisateljevim slogom? Romana sta odlično izhodišče tudi za aktualizacijo, medbesedilne primerjave z drugimi deli (npr. Rožančeva *Ljubezen*) in razmišljanje o verodostojnosti oz. univerzalni sporočilnosti zgodovinskih in književnih besedil.

Verjamem, da bo večini mentoric in mentorjev izbira besedil všeč, čeprav se morda kdo z njo tudi ne bo (v celoti) strinjal – komisija pač vsako leto skuša po najboljših močeh izbrati besedila tudi na podlagi načela raznovrstnosti tem tekmovanja in z njimi povezanih besedil. Zahtevnost je temeljni predpogoj uspešnosti tekmovanja, zato so izbrana besedila namenjena bralno bolj zmožnim tekmovalkam in tekmovalcem, še posebej od 4. razreda naprej, ko ta skupina učenk in učencev ter dijakinj in dijakov – nadarjeni ali bolj zmožni – ni deležna dovolj pozornosti; *Cankarjevo tekmovanje* že od svojega začetka zagovarja in skuša zagotavljati predvsem kakovost odzivov na prebrano, ne množičnosti.

² Glej: <https://www.bukla.si/knjigarna/sport-in-zdravje/gornistvo-in-alpinizem/pot.html>

MENTOR BRANJA: ZGLED IN AVTORITETA

Zagotovo je treba ponoviti temeljno vodilo: *Cankarjevo tekmovanje* je bilo, je in bo oblika spodbujanja in razvijanja **branja zahtevnih besedil**; besedil, ki jih ne berejo kar vsi otroci v razredu in ne le za spontani bralni užitek, ampak zato, da bi **dokazali višje razvite zmožnosti branja in pisanja**. Predvsem v tekmovalnih skupinah od vključno šestega razreda naprej je tudi letos bistveno to, da bodo tekmovalci postopoma in vodeno razvijali zmožnost kritičnega branja književnosti. Poleg temeljitega poznavanja vsebinskih in slogovnih prvin izbranih besedil se bodo soočili s snovnim ozadjem pripovedi, poznavanjem povezave med celotnim avtorjevim delom in izbrano knjigo, spoznavanjem značilnosti izbrane književne vrste – a vse to po jasnih in temeljitih bralnih korakih:

1. **podrobno branje** leposlovnega besedila (npr. s sprotnim zapisovanjem v dnevnik branja ali z uporabo drugih bralnih in učnih strategij) – poudariti velja metodo tesnega branja od vrstice do vrstice,³ še posebej, če v besedilu zasledimo nenavadne, npr. starinske, narečne besede ali zahtevne tvorjenke,
2. **povezovanje** leposlovnega besedila in sobesedila z znanjem **literarne teorije in zgodovine** in (seveda),
3. **ponovno podrobno branje** književnega dela ter **razmislek** o tem, kaj v besedilu je sodobno, kaj povezano z zgodovino, kaj aktualno, kaj po mnenju bralca zastarelo (in zakaj), kako besedilo presega okvire časa, v katerem je nastalo, kako ga je torej mogoče aktualizirati – vse to v pogovoru z mentorico ali mentorjem branja in drugimi sobralci.

Postopno razvijanje kritičnega branja se bo izogibalo nekaterim potezam prvotnega, spontanega, včasih tudi naivnega (a upajmo, da ne zlonamernega) odzivanja na besedilo. Mentorji in tekmovalci ter vsi drugi, ki bodo skupaj z njimi razmišljali o besedilu (npr. starši) se bodo zato zagotovo **izogibali**:

- komentiranju **neprebranih** besedil ali njihovem zavračanju na podlagi vnaprejšnjih (nedokazanih) predpostavk o prezahtevnosti, dolgočasnosti ali še drugačni **navidezni recepcijski neustreznosti** besedil – tekmovanje, tako kot katero koli šolsko branje oz. bralni dogodek, nikoli ne moreta in ne smeta izhajati »le« iz književnih interesov mladih, še več: izziv in naloga mentorja branja sta, da jim pokaže, v čem so tudi navidezno tuja besedila v današnjem času zanimiva za branje in razpravo o prebranem;
- vrednotenju besedil na podlagi posameznih delčkov (npr. naslova ali nekaterih prizorov v besedilu) brez navezave vsega tega na celovito sporočilo besedila – to je namreč neustrezna metoda **iztrganega navajanja podrobnosti**, kar je prej dokaz pomanjkljive bralne zmožnosti kot izraz »skrbi za varnost bralcev«;
- vztrajanju pri lastnem razumevanju (tudi brez utemeljitve) in neupoštevanju mnenja sogovornikov, **rušenju pogovora o prebranem** – mentor branja torej ne bo oblikoval avtoritarnih interpretacij, ki se jih je treba le naučiti, ampak bo spodbujal mlade sogovornike, da pod njegovim vodstvom razvijejo čim bolj poglobljeno razumevanje besedila – ali celo

³ Krakar Vogel, B. (2014). Bralna pismenost med teoretičnimi načeli in poučevalno prakso. *Slovenščina v šoli*. XVII (3-4), 25–35.

- nepriznavanju **pravice** avtorja (in seveda bralcev), da zgodovinsko ali sodobno snov, posameznika, medsebojne odnose **vidi in prikazuje po svoje** – bolj ali manj razumljivo, prepričljivo, provokativno ...

NAVODILA ZA PISANJE PISNE NALOGE NA KNJIŽEVNO TEMO

Kot vsako leto bodo tudi letošnja navodila za pisanje pisne naloge na književno temo (npr. razlagalnega spisa ali kake druge vrste besedila, s katerim bodo tekmovalci dokazovali svoje razumevanje in vrednotenje književnega besedila) **OKVIRNA**, ne bodo torej zajela vsega, kar se od tekmovalca pričakuje, ko na tekmovanju oblikuje razlagalni spis. Učence oz. dijake je treba zato opozoriti, da v svoj spis **smiselno vključujejo** tudi **književno znanje** (zvrstno-vrstne oznake, podatki o avtorjih, medbesedilne primerjave, ustrezno citiranje, misli iz spremnih zapisov ipd.), saj vse to **soustvarja** bolj poglobljen odziv na naslov pisne naloge (*to velja predvsem za tekmovalce od 6. do 9. razreda in za srednjo šolo*). Ker navodila za pisanje besedila niso »niz vprašanj«, na katera je treba odgovoriti, ampak opredeljujejo temo, o kateri naj bi tekmovalci pisali **samostojno, inovativno in prepričljivo**, je pomembno, da ne glede na okvirna navodila pri pisanju uporabijo znanje, ki je za temo spisa relevantno. To velja tudi za pripravo na tekmovanje: usvajanje književnega znanja je smiselno, če prispeva k razumevanju besedil in ustrezni rabi literarnovednih pojmov med razpravo o prebranem – tekmovalci naj se podatkov, ki za razlago besedil niso ključni, ne učijo; tudi dodatna strokovna literatura naj bo smiselna, obvladljiva, predvsem pa ne preobsežna. Treba pa je vendarle opozoriti, da kriterij B (*uporaba književnega znanja, do 10 točk*) prinese tekmovalcu 20 % točk, zato naj mentorji **tekmovalce opozarjajo na smiselno uporabo književnega znanja** (poznavanje avtorjev in del, raba virov ter literarnovednih pojmov) že med samo pripravo na tekmovanje, prav tako pa naj tekmovalci vse to upoštevajo tudi pri pisanju svojega besedila. *Cankarjevo tekmovanje* ni samo subjektivni ali poustvarjalni odziv na književnost, zahteva kritično branje in tvorjenje razlagalnega besedila, ki vključuje tudi uporabo književnega znanja. Način, kako tekmovalec znanje smiselno preplete z razumevanjem in osebnim odzivom, ločuje najboljše spise od tistih, ki so le lepljenka naučenega. Opozoriti velja še na to, da v višjih razredih srednjih šol biografski oz. faktografski podatki praviloma niso vključeni v problemsko obravnavo, saj so esejske zahteve oblikovane tako, da za kompleksno pisanje o zahtevani tematiki običajno niso relevantni.

Bistveno je, da mentorji z učenci oz. dijaki razmišljajo o aktualnosti književnih sporočil, tj. o tem, kako jih sodobni mladi bralec doživlja, razume in vrednoti. Ob tem je treba poudariti, da naj mladi bralci poskušajo med pripravo **preseči** zgolj izražanje subjektivnih vtisov o prebranem, naj se (na)učijo svoje doživljanje primerno **opisovati**, ga **utemeljevati**, **primerjati** z avtorjevim pogledom na stvarnost oz. književnost in njene osrednje teme – v vse to naj, glede na stopnjo tekmovanja in svoje recepcijske zmožnosti, vključujejo tudi prej omenjeni kontekst kritičnega branja. Ob vključevanju književnega znanja ter aktualizaciji besedila je temeljni namen pisnih nalog (na vseh stopnjah) spodbujanje subjektivnega in argumentiranega **vrednotenja** književnih besedil – predvsem dijaki naj torej v njem izrazijo svoje lastno razumevanje ter tehtno in prepričljivo interpretacijo besedil.

Učenci in dijaki naj se učijo ustrezno **odzivati** na **nalogo**, ki jo zastavljajo okvirna navodila za pisanje razlagalnega spisa oz. eseja:

- naslov in morebitne navedke ter navodila naj temeljito preberejo in razmislijo o »problemu«, ki se izraža v temi, o kateri bodo pisali,

- besedila naj ne oblikujejo kot »odgovarjanje na vprašanja« – vanj naj, kot je bilo že povedano, vključijo čim več navezav in spoznanj, ki so jih pridobili med pripravo na tekmovanje.

Navodila za pisanje besedila so **povzermalna**: opredeljujejo, o čem vse naj tekmovalec piše, praviloma pa ne vključujejo »samoumevnih nalog« (npr. *Predstavi podatke o avtorju, oznako dela in zanimivosti, pomembne za tvojo razlago, pazi na pravilnost in urejenost svojega besedila.*), saj naj bi to učenci in dijaki vedeli že zaradi **priprave** na tekmovanje. Če torej česa (npr. usmeritve k posebnostim jezika, vprašanja o biografskih podatkih, ki so pomembni za razumevanje dela) v navodilih za pisanje ni, to ne pomeni, da o tem tekmovalec ne sme pisati ali da tega ni mogoče upoštevati pri točkovanju – še posebej, če je vključevanje takih prvin **smiselno** glede na temo (naslov oz. navodila za sestavo) razlagalnega oz. razpravljalnega besedila. V višjih razredih srednjih šol se biografski oz. drugi podatki praviloma ne vključujejo v problemsko obravnavo besedil, saj so esejske zahteve oblikovane tako, da za razpravljalno oz. kritično pisanje o zahtevani tematiki običajno niso relevantni; ustrezno zasnovi razpravljalnega eseja pa je, da dijaki znajo razpravo o književnem problemu umestiti v literarnovedni in družbeni kontekst.

V vseh tekmovalnih skupinah lahko tekmovalci pričakujejo **raznovrstne bralne naloge**; nekaj možnosti:

- **povzemanje, razlaga in osebno vrednotenje izhodiščnih besedil** (npr. na podlagi teme in konteksta),
- **analiza besedilnih podrobnosti** (zgodba, osebe, jezik, zgradba besedila, npr. razlaga odlomka/odlomkov, krajših besedil),
- razlagalni spis oz. esej na podlagi **ključnih besed**,
- interpretacija **neznane besedila** in povezava z razpisanimi književnimi deli.

MERILA ZA VREDNOTENJE

Vse tekmovalce je treba **seznaniti z merili za vrednotenje**:

- **1. razred osnovne šole**: razumevanje (do **10 točk**), osebni odziv in njegova prepričljivost (do **5 točk**), zgradba besedila in jezikovna pravilnost – obseg in zapis (do **5 točk**),
- **2. do 5. razred osnovne šole**: razumevanje (do **10 točk**), osebni odziv in njegova prepričljivost (do **5 točk**), zgradba besedila, jezikovna pravilnost in čitljivost (do **5 točk**);
- **6. do 9. razred osnovne šole, srednja šola**: razumevanje (do **20 točk**), uporaba književnega znanja (do **10 točk**), prepričljivost osebnega odziva (do **10 točk**), zgradba besedila, jezikovna pravilnost in čitljivost (do **10 točk**).

Ocenjevanje besedil bo potekalo po istih kriterijih kot v prejšnjih letih, jih bo pa komisija prilagodila konkretni nalogi na šolski, regijski in državni stopnji tekmovanja. **Predvsem na regijski stopnji bodo kriteriji dovolj podrobni, da bo ocenjevanje čim bolj objektivno.** Ob kriteriju, ki se navezuje na razumevanje besedila, bodo navedene **ključne besede**, ki naj bi jih tekmovalec vključil v spis in jih pojasnil – če tekmovalec vključi tudi kaj

takega, česar med ključnimi besedami (oz. prvinami za vrednotenje) ni, je to možno upoštevati, če se navezuje na naslov in navodila za pisanje spisa.

Navodila za vrednotenje nikoli ne morejo biti tako podrobna, da bi spise lahko vrednotil »računalnik«; temeljna značilnost katere koli zaokrožene pisne naloge na književno temo je namreč prepričljivost osebnega odziva, ki se navezuje tudi na bralno zmožnost ocenjevalca spisa ter primerjanje med spisi. Zato je ključno, da se ocenjevalci o kriterijih pogovorijo, poenotijo subjektivna ocenjevalna merila in se pri spisih, ki so ocenjeni različno, dogovorijo za skupno oceno. Namen skupnih izhodišč je predvsem opozoriti na zasnovo tekmovanja ter spodbuditi razmišljanje o bistvenih prvinah izbranih del – mentorji pa boste seveda presodili, kako izhodišča povezati s prakso, tj. kako tekmovalcem ustrezno pojasniti **cilje** oz. potek **priprave** na tekmovanje ter način **pisanja razlagalnih besedil**. Tudi letos bo komisija poleg teh izhodišč pripravila podrobna priporočila za mentorje in jih objavila na spletu.

REGIJSKA STOPNJA TEKMOVANJA IN ZAGOTAVLJANJE KAKOVOSTI OCENJEVANJA

Ena od občutljivejših točk izvedbe *Cankarjevega tekmovanja* je ocenjevanje spisov na regijski stopnji. V preteklosti je komisija prejela nekatere pripombe, ki so v glavnem izražale dvom v primerljivost ocenjevanja po regijah, ter predloge, praviloma usmerjene v poenotenje upoštevanja ocenjevalnih kriterijev s sestavo enotne, regijske ocenjevalne komisije, ki bi ocenila vse spise na tej stopnji tekmovanja. Ker bi bilo delo take komisije zaradi velikega števila tekmovalcev na regijski stopnji neizvedljivo (vseh tekmovalcev je približno 2.000), se primerljivost ocenjevanja regijskih komisij zagotavlja drugače, in sicer:

- s podrobnimi navodili za pisanje razlagalnega spisa oz. eseja,
- z natančnimi navodili za ocenjevanje pisnih izdelkov tekmovalcev in
- z ustrezno izvedbo ocenjevanja regijskih komisij.

Ustrezna izvedba ocenjevanja na regijski stopnji lahko pomeni dvoje:

- **razpravo o kriterijih za vrednotenje spisov v okviru celotne regijske ocenjevalne komisije:** komisija skupaj prebere in komentira temeljne prvine, ki jih zajemajo kriteriji, ter uskladi njihovo razumevanje, se pogovori o tem, kaj bi lahko boljše spise ločilo od povprečnih, na kaj je treba biti posebej pozoren – nato pa se ocenjevanje izvede kasneje v paru (z zamenjavo spisov, lahko tudi zamenjavo ocenjevalcev), ali
- **ocenjevanje vseh spisov hkrati, na isti dan** (po modelu ocenjevanja na državni stopnji) – ta oblika ocenjevanja je smiselna, ker omogoča skupno razpravo o zelo dobrih in šibkejših pisnih odzivih, morebitno ponovno branje in ocenjevanje spisov, ki so »mejni«, usklajevanje meril po branju vzorčnih spisov ipd.,
- **e-vrednotenje**, ki smo ga že preizkusili med pandemijo in je dalo dobre rezultate – ni vplivalo na kakovost ocenjevanja, saj se izvede moderacija navodil na daljavo za vse mentorje ocenjevalce, določi pare, ki drug za drugega ne vedo, a se ob prevelikem razhajanju lahko povežejo, najboljše naloge iz vsake tekmovalne skupine pa pregleda še DTK.

Ker je bilo do sedaj ocenjevanje na regijski stopnji različno po regijah (prva oz. druga možnost), ni smiselno, da se določi zgolj eno kot edino možno obliko ocenjevanja. Brez strokovne

odgovornosti vseh ocenjevalcev ter zaupanja v predano delo mentorjev in ocenjevalcev še tako domišljen sistem pač ne deluje – vsi skupaj pa brez dvoma verjamemo, da je najpomembnejše zagotoviti ustrezne pogoje, na podlagi katerih bodo do nagrad in visokih točk na tekmovanju prišli res le najboljši tekmovalci, ki jim je realna povratna informacija pomembna in jih spodbuja za nadaljnje razvijanje bralne zmožnosti.

PRIZNANJA ZA NAJBOLJŠE V PRVIH TREH RAZREDIH: DA ALI NE?

Vprašanje nagrajevanja najmlajših tekmovalcev ni ne preprosto ne črno-belo; odločiti se je treba po tehtnem premisleku, pri tem pa izhajati iz naslednjega:

- interesno tekmovanje v prvem triletju je priprava na *Cankarjevo tekmovanje*; njihov glavni namen je motivacija otrok z bolj razvitimi jezikovnimi zmožnostmi za samostojno pisanje o prebranih knjigah.
- Mentorji na šoli samostojno presodijo, kateri prvo-, drugo- in tretješolci so zmožni zahtevnega branja in pisanja – in te povabijo na tekmovanje, z njimi berejo, se o prebranem pogovarjajo in jim dajejo zanimive bralne naloge. *Cankarjevo tekmovanje* ni bralna značka, zato ni smiselno, da se ga udeležijo vsi učenci; zahteva dodatne priprave in tudi veliko samostojnega dela.
- Za dodaten trud pri pripravi vsi tekmovalci prejmejo priznanje. Najboljši bi seveda lahko prejeli še dodatno pohvalo, a zgoditi bi se utegnilo, da bi državni komisiji kdo očital spodbujanje neustrezne tekmovalnosti in razvrščanje otrok. Ne glede na pozitivno pojmovanje tekmovalnosti v šoli, ki pri nas še ni dovolj utrjeno, bi se tako kaj hitro zgodilo, da bi imelo ponekod prezgodnje razvrščanje negativen vpliv na motivacijo otrok in mentorjev za tekmovanje – kar bi bila velika škoda.
- To, da tekmovalci ne dobijo bronastih priznanj, šoli ne preprečuje, da sama ne nagradi najboljših, npr. na sklepni prireditvi ali z umestitvijo najboljših besedil v posebno izdajo šolskega časopisa, ki deluje bralnomotivacijsko tudi za prihodnje leto.

Nevidnost in pogum

Potovanje med vprašanji in smernicami se končuje, čas je za temeljito večkratno branje, sestavljanje vprašanj na različnih zahtevnostnih stopnjah, za ure pogovorov, ki mentorju in njegovim mladim sogovornikom odstirajo nove pomenske plasti besedil. Za čas zbranosti branja in ognjevite razprave o besedilih, o njihovi privlačnosti ali o mestih, ki nas zmedejo, pretresejo, prestrašijo ... O svetovih, ki jih ob branju ustvarja vsak sam in se o njih pogovarja s sobralkami in sobralci. Takrat se počuti kot zmagoviti Pavčkov vesoljec, ki pogumno potuje na krilih otroških korakov – in je velik, tudi, kadar ga je česa strah:

Tone Pavček

VESOLJEC

Ugani, kako se pride
do zvonika in do oblakov.

Enostavno:
s hojo otroških korakov.

Greš po zemlji in ne čisto po zemlji,
včasih visoko od tal,
in se znajdeš v puhasti preji,
kjer je zvonik nebo postal.

In te nese, nese v sinjino,
v dežele svetlih svetov,
in ko vse odvrta se mimo,
prideš, vesoljec, domov.

Tako živiš dan in loviš noč
za črno suktnjo
in si velik tudi, kadar zbežiš
k sebi in v mišjo luknjo.

(Tone Pavček: *Vse to je tvoje*, str. 10.)

Vsem tekmovalkam in tekmovalcem ter mentoricam in mentorjem želim obilo izvrstnih
bralnih izzivov in uspehov, ki jih bodo prinesli trenutki v nevidnih svetlih svetovih.

Prof. dr. Igor Saksida,
predsednik državne komisije.

Ljubljana, julij 2023.